
Утвердження прагнення людини до любові, добра в оповіданні Б. Грінченка «Каторжна»

10 клас

Оксана Парфенюк,

вчитель української мови і літератури

Рівненської української гімназії

Мета: розглянути зміст оповідання «Каторжна», визначити його головну думку; розкрити чинники формування характеру Докії, пояснити причини душевних страждань дівчини, причини неординарного вчинку головної героїні під час пожежі, виховувати вміння розуміти емоційний стан людини.

Цілі.

Учні знатимуть:

зміст оповідання «Каторжна»; чинники формування характеру Докії.

Учні вмітимуть:

пояснити причини душевних страждань головної героїні, причини неординарного вчинку дівчинки під час пожежі; *сформулювати власні цілі вивчення теми.*

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Обладнання: дошка, мультимедійний проектор, робоча картка учня, словник психологічних понять, текст оповідання «Каторжна» Б. Грінченка.

Форми роботи: робота в парах, асоціювання, бесіда, виразне читання, проблемне питання, «деталізація», вільне письмо.

Ім'я уроку. «А серце їхнє далеко від Мене...» (Євангеліє від св. Матвія, 15, 8—9).

Хід уроку

I. Мотиваційний етап

1. З'ясування емоційної готовності учнів до уроку.
— Скажіть, діти, якби я подарувала вам сьогодні усмішку або букет квітів, вам би було приємно?

2. Актуалізація суб'єктного досвіду та опорних знань.

— Чи подобається вам, коли про вас піклуються, не забувають, виявляють вам знаки уваги?

— А можете пояснити, чому?

— Запитаєте, чому я завела про це мову? Докійка підштовхнула – героїня оповідання Б. Грінченка. А вона пережила такі хвилини у своєму житті? Чи, можливо, це були навіть не хвилини? Про це – на нашому уроці.

(Учні записують ім'я уроку.)

II. Цілевизначення та планування

1. Вибір цілей уроку із загального переліку.

Кожен із нас у своєму житті хоча б один раз, але ставив перед собою ціль, щоб досягнути бажаного, і, маю надію, ваші сподівання справдилися. Думаю, що наш урок не є винятком із цих життєвих правил, тому пропоную вам також поставити перед собою ціль, якої б ви хотіли досягнути у кінці уроку (аналізу / прочитання твору).

2. Колективне планування роботи на уроці.

Знову ж таки, коли ви ставите перед собою ціль, то, мабуть, продумуєте шляхи її досягнення. Хочу вам запропонувати планування нашої співпраці на уроці. Чи погоджуєтесь ви з ним? Якщо ні, то внесіть, будь ласка, свої корективи у хід уроку.

III. Опрацювання навчального матеріалу

Вибір епіграфа уроку.

Оскільки оповідання «Каторжна» Бориса Грінченка ви вже прочитали, спробуйте самостійно дібрати епіграф до нашого уроку із переліку зазначених або запишіть власний.

«Можна скільки завгодно говорити про тиранію Нерона й Тиберія, однак дійсна тиранія – це тиранія вашого ближнього» (Жан Піаже).

«Щаслива людина та, котра здатна скласти міцний фундамент із каменів, які шпурляють у неї інші» (В. Соловийов).

«Ми ніколи не маємо ставати глухими. Ми житимемо у згоді з істиною, якщо глибше відчуємо конфлікти» (Альберт Швейцер).

«Вчинок — це наше "так" у розмові з життям...»

(М. Мамардашвілі).

— Чи пам'ятаєте ви речення, яким починається оповідання «Каторжна»?

Каторжна – так її всі звали.

— А чому для автора важливо саме так почати твір?

— Як ви розумієте значення слова «каторжна»?

(«Асоціювання»)

— Порівняйте ваші асоціації із тлумаченням змісту слова «каторжний» у словнику Б. Грінченка.

«Каторжний, -а, -е.

1) Каторжникъ. *В кайдани забиті із нор золото виносять, щоб пельку залити неситому то каторжні.* Шевч.

2) Каторжний. *Втік уже може в десятий раз з каторжної тюрми.* КС. 1882. XI. 245.

3) Употребляется какъ бранное слово въ смысле: злой, дурной. *Каторжні собаки, од їх не втечеш.* Стор. МПр. *Зроби, діду, сільце, то ти його, каторжного, піймаеш.* Рудч. Ск.»

— Яка із ваших асоціацій найбільш правильна?

Заповнення таблиці «Плутанина»

1. Відшукайте, кому із персонажів належать слова або вчинки, описані в цитатах. Про яке ставлення до дівчини говорять такі вчинки і слова? Опишіть емоції героїв твору, коли останні спілкувалися із Докією.

2. Доберіть цитату, яка б характеризувала Докію з погляду автора.

3. Знайдіть у тексті цитату, яка б, на ваш погляд, найповніше розповіла про життя дівчинки в такому оточенні (цитату-підсумок).

«Логічний наголос фрази»

— Повернімося до першого речення оповідання і спробуймо тепер прочитати його так, як, на вашу думку, має воно звучати. Свою думку обґрунтуйте. **(Каторжна – так її всі звали).**

— Якою стала Докія під впливом негативного ставлення до себе? Відшукайте у тексті цитати на підтвердження своїх думок.

(«І зла ж вона була, на всіх зла! І всі їй були вороги, й вона всім ворог,— каторжна, та й годі! Мабуть, у неї не серце, а камінюка була».

«А все ж був у неї завсігди вовчий погляд. Та й не самий погляд!»

«Еге, вона плакала тим, що в неї не камінь у грудях був, а маненьке дитяче серденько! І те серденько так хотіло любити, так хотіло! Але ж любити було нікого!..»

Формування характеру Докії (на дошці прикріплюються аркуші з написами)

— То що ж змусило Докію стати такою «злою на всіх», коли «те серденько так хотіло любити»? Що сформувало характер головної героїні?

1. Мамина ласка, співпереживання.
2. Природні задатки (Докія прагнула любові).
3. Смерть мами.

Ставлення оточення.

4. Бійки батька, який приходив із шинку п'яний.

5. Прихід мачухи і її нелюбов, побиття, заборона любити мачушиних дітей.

6. Зрубування калини мачухою.

7. Ставлення дівчат і хлопців з вулиці.

8. Зрада Семена.

— Які, на ваш погляд, моменти у житті Докії (позитивні і негативні) були найяскравішими, тими, які вона не забула б ніколи?

Виразне читання уривка, в якому розповідається про зрубування калини мачухою.

Ставлення оточуючих до Докії	
Герой твору, його емоції у ставленні до Докії	Цитати
Мачуха	«...дала їй штурханця. І ось після цього — хоч ти їй що, а нічого не вміє до пуття зробити: або поб'є що, або наплута, накруте й не так зробить, як треба. Довелося вчити трохи не щодня, а далі й щодня...» «— Хоч би ти заплакала коли, каторжна!..» «...відірвала від калини, відволокла геть і останніми разами дорубала дерево...»
Батько	«— Геть з-перед очей, каторжна!» «Штовхне її спересердя, встане, плюне та й піде з хати, промовивши: — Ну, каторжна!»
Дівчата і хлопці з вулиці	«...не хотіли зрозуміти її мук, а тільки глузували з неї (або їй так здавалося, що глузували)...» «... сміялися з того дрантя, що в йому водила її мачуха...»
Діти мачухи	«— За сцо ти мене стовхнула, католзна!» «Воно, маненьке, взяло та й штовхнуло її кулачком». «...вони знайшли, побачили, почули і розказали про все мачусі».
Семен	«— От дурна! Тобі тільки поцілунки на думці. Не все ж цілуватись, не довіку ж обніматись!» «— І чого вона, каторжна, так до мене в'язне?» «І він зрадив. І він такий, як усі».
Ставлення автора до дівчини	
«Еге, вона плакала тим, що в неї не камінь у грудях був, а маненьке дитяче серденько! І те серденько так хотіло любити, так хотіло! Але ж любити було нікого!.. Недоброго і часто й густо п'яного батька вона не любила, матері не було, мачушиних дітей мачуха любити не давала...»	
Цитата-підсумок	
«Так росла Докія: без милування, без жалування, без ляльок, без дитячих іграшок, без калини, — тільки співала іноді тихо, як знала, що її ніхто не чує, тихо та жалібно».	

«Деталізація»

— Спробуйте уявити себе «всередині» описаної письменником картини, уважно розглянути все, що оточує, детальніше придивитися до дівчини і передати її думки у такі моменти: 1) зрубування калини; 2) Докія дізналася про те, що її кинув Семен; 3) випадок, коли Докія хотіла потоваришувати з Івасем, а мачуха їй не дала цього зробити.

— **Проаналізуйте останній вчинок Докії:** 1) тільки виправдання свого вчинку; 2) тільки осуд вчинку; 3) опишіть емоції дівчини.

Оберіть самостійно героя твору, від чийого імені ви хотіли б розповісти про останній вчинок Докії:

1. Докія.
2. Батько.
3. Мачуха.
4. Семен.
5. Односельці.
6. Автор.

— А чи хотіли б ви опинитися на місці Докії? Чому?

— Чи можна було б уникнути ситуації з підпалом? Своєю думкою обґрунтуйте.

— Навколо Докії було багато людей, які погано ставилися до неї, але... Чи були спроби примирення односельців із дівчиною? А Докії з ними?

— Чи зуміли обидві сторони почути і зрозуміти одна одну? Яка фраза із тексту доводить вашу думку? («Її поховано, і ніхто не пожалів їй». «Вона зрозуміла, що вмирає. Біля неї стояв батько. Мачухи в хаті не було. І більше не було нікого».)

— Чому перед смертю біля Докії залишився тільки батько? (Можливо, відчував провину.)

— **Як ви розумієте ім'я нашого уроку** «А серце їхне далеко від Мене...» (Євангеліє від св. Матвія, 15, 8—9)?

— Як ви вважаєте, у чому причина непорозуміння між людьми?

— Який сенс вкладає Докія у своє запитання «за що?»: за що люди так не любили її; за що вона терпіла таку зневагу, в чому її провина; за що Докію Бог так покарав тощо?

— Чи траплялися у вашому житті такі випадки, коли вам у спілкуванні з людьми доводилося обирати між позитивним і негативним? У ролі кого ви перебували в такій ситуації: того, хто прагне, щоб його зрозуміли; того, хто, можливо, навіть не усвідомлював, що справ-

ді пригнічує людину своїм негативним ставленням; у ролі спостерігача чи просто колись чув/ чула про такі випадки?

— Яка із цих «ролей» вам найбільше не подобається і чому?

— Чи хотіли б ви повернути все назад і виправити?

— А хто, на ваш погляд, винен у тому, що люди так ставляться одне до одного?

— Чи важливим є вміння прощати? На ваш погляд, прощати – легко?

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап

— Зверніть увагу ще раз на епіграф нашого уроку. Зазначте, чи не змінилася ваша думка після обговорення оповідання. Якщо так, то прокоментуйте свій новий вибір.

Оберіть один із варіантів підсумкової роботи:

1) пригадайте ту людину, яку ви, можливо, ненароком колись або й сьогодні образили, або ту, яка, можливо, вас ненавмисне образила (чи словом, чи ділом, чи думкою). Зверніться до неї подумки. Поясніть / запитайте, у чому причина такого ставлення; запишіть ключові фрази свого звернення;

2) запишіть свої настанови людям, щоб ситуацій, подібних Докійчиній, було якомога менше;

3) продумайте і запишіть способи, з допомогою яких можна попросити вибачення.

2. Самооцінка роботи на уроці.

— А тепер погляньте на цілі, які ви ставили перед собою на початку уроку, подумайте над тим, чи досягли ви їх, і поставте собі оцінку за роботу на уроці (12-бальна шкала).

— Обміняйтеся робочою картою із сусідом по парті. Взаємооцінювання.

V. Домашнє завдання

Обов'язкове: а) подумати, як пейзажі допомагають у розкритті емоційного стану Докії;

б) за поданими зразками завдань підготуватися до контрольної роботи.

За бажанням: а) письмово дати відповідь на одне із запитань: «Що легше: змінити ставлення Докії до оточення чи змінити ставлення оточення до дівчини?», «Мачуха чекала з самого початку приводу, щоб насварити або вдарити Докію, чи поведінка дівчини стала поштовхом до такого ставлення мачухи?»;

б) укласти словник емоцій та почуттів героїв твору, описаних Б. Грінченком в оповіданні.